

ВІСНИК

АСОЦІАЦІЇ ВИПУСКНИКІВ

НАЦІОНАЛЬНОГО ЮРИДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО

№ 5 ■ 2017

www.alumni.nulau.org

У НОМЕРІ:

НАРИСИ

(Чирва А. М.):

Віолетта Коновалова

Володимир Маслов

Савелій Фукс

Георгій Колбая

Володимир Калиниченко

**НОВИНИ
АСОЦІАЦІЇ**

ТЕМА НОМЕРА:

**ЇХНІЙ ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ —
ЗАКОННІСТЬ І СПРАВЕДЛИВІСТЬ**

НАРИСИ

(А. М. Чирва):

Довголіття без секретів (В. О. Коновалова).....	1
Сумнів Маслова старшого (В. П. Маслов).....	5
Позиція (С. Л. Фукс).....	9
«Наш Ленін» (Г. М. Колбая).....	13
Трубка Шерлока Холмса (В. І. Калиниченко).....	17

НОВИНИ АСОЦІАЦІЇ

.....21

ЗДВИЖЕННЯ

(вірш В. П. Тихого)

.....3-тя ст. обкладинки

Шановні друзі! Наші читачі!

Осяяний променями світлих знань та мудрих порад альма-матер, наш «Вісник» продовжує свою справу — з'єднує серця випускників. Перед вами вже п'ятий номер. Є ідеї та перспективні матеріали ще на кілька номерів. Нами керує не кон'юнктура, не іміджеві міркування, а лише бажання спілкуватися так, ніби ми все ще студенти, ніби перед нами все ще широке поле вибору.

Як ми й сподівалися, нариси про випускників Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого подобаються й викликають тільки позитивні емоції серед читачів. Ми плануємо зробити цю рубрику постійною. Сьогодні ви можете ознайомитися ще з п'ятьма особистостями — кращими із найкращих. Звісно, що вибрати їх із тисяч і тисяч випускників нелегко, тому редколегія сподівається також і на ваші підказки.

Користуючись нагодою, вітаємо випускників Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого з Новим 2017 роком! Хай ваше життя повниться лише любов'ю та добром!

Редакційна колегія

Головний редактор
Віктор Іванович КОНОНЕНКО
Відповідальний секретар
Артур Олександрович БУЛГАКОВ
Редакційна колегія:
Юрій Григорович БАРАБАШ
Юрій Васильович БАУЛІН
Олександр Миколайович НОВАК
Микола Ілліч ТІТОВ
Анатолій Григорович КОСОЛАПОВ
Михайло Григорович ІСАКОВ
Ольга Олександрівна НАНАРОВА

Адреса редакції:
61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77, кім. 116
тел. 057 704-92-50

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ № 19723-9523Р

Видавець: Видавництво «Арт Економі»
03047, м. Київ, пр. Перемоги, 50, оф. 407.
тел. 044 361-7-361

Арт Економі
ВИДАВНИЦТВО 1 9 9 1

Наклад 500 прим.

ДОВГОЛІТТЯ БЕЗ СЕКРЕТІВ

Коновалова Віолетта Омелянівна (1927 р. н.). Правознавець, доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук України. Харківський юридичний інститут закінчила 1949 року, де й працює понині, починаючи з 1950 року. Професор кафедри криміналістики. Наукові дослідження та монографії в царині загальної теорії криміналістики, криміналістичної тактики, проблем побудови слідчих версій, методики розслідування окремих видів злочинів, юридичної психології.

Не за горами — 90 років. Зізнається: не думала, не гадала стільки прожити. І коли 50 — це полудень віку, то дев'яносто як назвати? Хоч би як, але вона — повна життя, інтелекту та пам'яті. Коли вдягає червоного плаща, широкополий капелюшок і виходить на вулицю — усі перехожі обертаються: ну, чисто тобі англійська королева Єлизавета пішла! Жінка знає про це і тому ще вище піднімає й так гордо поставлену голову.

Вона читає напам'ять Надсона, Гейне, Пушкіна, Шевченка. Із царини своєї викладацької спеціалізації дістає такі факти та узагальнення, що слухати не переслухати. Аж починаєш заздрити студентам, котрі в неї навчаються. А які суто українські прислів'я та приказки знає — диву даєшся. «Не дав Бог жабі копита, а то б вона всю траву перетоптала». Ну, як вам українська мудрість?

Спілкуватися з Віолеттою Омелянівною — суцільна насолода. Це — іскри знань та інтелекту, замішані на блискітках гумору. А ще — прекрасна декламація віршів. Глибоких і проникливих рядків.

— **Вважається** — і досить-таки правильно — що робота викладача, вчителя, вихователя, тобто всіх тих, хто працює з дітьми — це справа виснажлива, складна і нервова. То як же в цих умовах стають довгожителлями?

— Коли жінці кажуть про довголіття — це випадає, як кажуть, не лише з контексту, а й із підтексту. Тому, гадаю, Ви ставите таке провокаційне запитання не жінці, а професору. Бо колись один дуже нервовий колега — вже немає його в живих — так і сказав мені зі злості: серед викладачів немає статі. Серед них є конкуренти.

— **А Ви вважаєте інакше? Тут одні лише поклони і знімання шляп один перед одним?**

— Всяке буває. Однак доводиться чітко розділяти. Якщо хтось прийшов за посадами, вищими окладами, науковими званнями — йому прямий шлях у пекло конкуренції. Коли ж ми приходимо навчити, заронити в юні душі вміння думати, зіставляти, зважувати і приймати рішення — тоді в кожного своя

стежина, що не перетинається з іншими. Тут немає конкуренції. Хоча б тому, що ця царина всипана не трояндами й оплесками, а колючками і тернами.

— **І все ж, шановна Віолетто Омелянівно, повернуся до довголіття. Поділіться хоча б кількома секретами...**

— Секрет у тому, що я не позиціоную себе як носія якихось секретів. Пам'ятаєте старий, як світ анекдот про довгожителів з гір?

— **Ні, розкажіть, будь ласка.**

— Запитує вчений-геронтолог дідуся, якому стукнуло 106 років:

«Як Ви досягли такого результату?» — «Не знаю, Ви батька запитайте». — «А де батько?» — «А батька його батько виховує за те, що він учора пізно повернувся з гулянки».

— **Ну, а Вас нікому журити за маленькі грішки?**

— Нікому, царство небесне моїм батькам. Мама була господинею в домі при дуже серйозному і впливовому чоловікові — військовому льотчику, котрий міг запитати жартома: «А на якому аеродромі ми ще не служили? Усю війну пройшов, збивали його, але вижив і знову сів за штурвал. Повернувся — хоч роби операцію з розширення грудей, бо не вистачало місця для орденів та медалей. А ми з мамою та братом під час війни перебували в евакуації. У місті Фрунзе, нинішньому Бішкеку, столиці Киргизстану. Там я 10 класів закінчила...

— **Тоді для згладжування не зовсім коректного запитання розкажу Вам і свій анекдот про довголіття. Правда, моєму герою стукнуло всього 102 роки. От приходять до нього волонтери. Щось подарували, якось там підмели в хаті, а потім запитують про секрети довголіття: «Ви, дідусю, мабуть, не п'єте і не пили?» — «П'ю! Он тільки вчора так набрався, що й зараз трясє». — «Гм. Ну, а не палите — це вже точно?» — «Палю, дівки, дві пачки цигарок на день — аж гай шумить!» — «То, мабуть, всякі гулянки пропускали все життя?» — «Ой! Та п'ю, курю, у гулянках ночі проводжу — бо інакше я так ніколи не помру!»**

— У Вашому анекдоті великий сенс. Той, хто надчимось трясеться, як Гобсек над багатством, — усе швидко розгубить. А хто філософськи підходить як до грошей, так і до життя взагалі...

— **Коли секретів у Вас катма, то якась же філософія точно існує?**

— Може, так на роду написано. Може, це Святий Отець так розпорядився. Мовляв, живи, якщо зде-

більшого безталанна, то хоч на цій стежині відчуй себе на всю повноту. Навчай. Може, тому, що зустрічалися на моєму шляху такі люди, на яких хотілося бути схожою — і це давало величезний заряд бадьорості та енергії. А, може, й те є причиною, що моє заняття дарує справжню втіху, дає відчуття повноти і гармонії.

— **Але з чого, приміром, починається день довгожителів? Мабуть же, зі сніданку?**

— З кави, звареної в маленькій турці, та канапки. І так до обіду. Загалом система харчування найпростіша. Як казав покійний Амосов, менше їси — довше живеш. Невибагливого харчу мені досить, щоб триматися на рівні вимог та достойно перед молоддю. Якщо мене слухають, значить, усе в нормі. Я читаю криміналістику та правову психологію.

— **Медична, космічна, інженерна, виробнича, побутова — відгалужень психології сьогодні стільки, що очі розбігаються. А в чому «фішка» правової психології? Допомагає вона злочини виявляти та визначати за них міру покарання?**

— Ви знаєте в чому стрижень юриспруденції взагалі й кожної професії в ній зокрема? Це знайти і вміло використати психологічний контакт із людьми. Коли він є — тоді тобі будь-яка житейська ситуація підкориться і не викличе небажаного. Не варто робити вигляд, а потрібно бути природним та щирим. Спокійний голос, професійні дії, зацікавленість в долі людини, котра напроти тебе. Коли бачу помпезного, надутого, як індик в шлюбний період, прокурора, хочеться порадити кваліфікаційній комісії зняти його з посади. Він не відповідає обраному фахові.

Тому в мене є можливість використовувати теоретичні знання з психології на практиці. У мене відсутні конфлікти з будь-ким. Коли я ставлю студенту «незадовільно», то беру його вище ліктіа і жартома пояснюю, чому такий присуд. А потім раджу, як краще заповнити ту прогалину, якої він припустився. І все нормально. У мене немає ворогів.

— **Але ті ж психологи вважають, що людина протягом життя має «скористатися» всіма емоціями, закладеними їй природою. У тому числі й нервовою збудженістю, відчуттям гострої незгоди...**

— Мудрі кажуть, що нерви — від диявола, а все інше — від Бога. Наслідки — відповідні. Ситуації, що можуть викликати нервові емоції, трапляються й на моєму шляху. Та знаю одне: мною вони не будуть спровоковані ніколи. А коли кимось...

Читала якось лекції на курсах удосконалення прокурорських працівників. Ця специфічна аудиторія поводить себе переважним чином так, ніби Бога за бороду вони тримають давно й надійно. Так і тут. Кажу слухачам, що ось прямо зараз ми будемо розглядати, яким чином висуваються слідчі версії. Чую репліку від одного розумника в тому сенсі, що, мовляв, вчити прокурора таким речам — марна затія.

Довелося підняти цього задаваку. І запитати, що таке версія в слідстві. Виявилось, що він «поплив» уже на цьому елементарному матеріалі. Тому я м'яко перейшла від запитання до пояснення власного розуміння. Все заспокоїлося. Тільки після цього той мій слухач був найуважнішим і найтихішим серед усіх. Бо глузування колег він запам'ятав на все життя.

— А як сталося, що Ви ступили на стежину слідчого? Начиталися, мабуть, відповідних книжок?

— Все значно простіше. Почала я своє навчання з консерваторії, хотілося стати співачкою, маю голос від природи. Але ж я вже казала, що мій тато був надто серйозною і зваженою людиною. Він мене буквально витягнув зі сфери музики та співу. Мовляв, не варто, захрипнеш після першої ж ангіни — і зникнуть твої співи. А ось юриспруденція!

— Ви вважаєте себе ошчасливленою тим, що зустрічали людей, яких хотілося і моглося наслідувати. А можна конкретне прізвище?

— Професор Гродзинський Моріц Маркович. Я в нього свого часу робила доповідь. Однак після закінчення інституту в інституті не прислухалися до його прохання залишити мене в аспірантурі. Точніше, я не була тоді членом КППС, а це був 1949 рік, коли сувора вимога брати в аспірантуру юридичних вузів лише комуністів ніким не порушувалася. Розподіл — на посаду слідчого міської прокуратури в Алчевську Ворошиловградської (Луганської) області.

Кажу ж, що на життєвому шляху траплялися тільки добрі й прекрасні душею люди. Прокурор Алчевська на прізвище Божко поселив мене в себе вдома, доки буде власне житло. Через три місяці з'явилася в мене своя «хата», як казав прокурор.

Півтора року я працювала слідчим. А тоді надійшов лист від професора Гродзинського. З переконливим проханням вступати до аспірантури. Сталося послаблення з партійним членством. Я відгукнулася. Єдина, адже запрошення надійшло одразу кільком випускникам

юридичного інституту. І жодної секунди не розкаювалася. Бо отримала такого вчителя! Хоча в мене ще один учитель — професор Колмаков Віктор Павлович, директор Харківського НДІ судових експертиз, а потім — декан юридичного факультету Одеського університету. Ось ці, без перебільшення, світила української юриспруденції осяяли й мій життєвий шлях.

— Тобто професію слідчого Ви не скуштували з усією повнотою та гіркотою?

— Не скажіть. В Алчевську, на місцевому металкомбінаті був єдиний у Радянському Союзі прокатний стан великої потужності, на ньому працювало 25 тисяч металургів. Зокрема, 5 тисяч розконвоєваних. Тому... Всякого було. Надивилася і нарозслідувалася від душі, як кажуть. Стиснена, так би мовити, практика. Хоча ніде не випинаю, що я, бачите, слідчий до корінців волосся. Навіщо?

— Що Ви перейняли у своїх учителів? Зокрема у професора Гродзинського?

— Високу загальну культуру. Можна знати дуже багато. Можна говорити про що завгодно і скільки завгодно. Але важливо, як це зробити. Ми сьогодні буквально потонули в інформації, тому багато хто хоч і не захлинувся, але мало що розуміє. Нинішні професори, озброєні новими знаннями та технологіями викладання, аж виблискують сучасністю. Але не всіх їх хочеться слухати.

Після спілкувань з Моріцем Марковичем я поглиблено вивчала безліч речей, зокрема латину, не кажучи про літературу та поезію. Гродзинський вважав, що латинськими висловами слід не просто сипати, як об стіну горохом, а глибоко розуміти їхній зміст. VERBA MOVENT, EXEMPLA TRAHUNT — слова спонукають, приклади тягнуть. Уявляєте, яке психологічне нашарування? Тобто можна говорити безкінечно довго, але краще подати приклад у чомусь.

Намагалася бути такою ж дисциплінованою, як мій учитель. Навіть незначне моє чи чийсь запізнення викликало в нього осуд. Ми могли говорити про симфонії Бетховена чи про філософію Декарта. Саме він надихнув мене на прекрасну поезію Надсона.

Не говорите мне «он умер». Он живёт!

Пусть жертвенник разбит — огонь ещё пылаёт,
Пусть роза сорвана — она еще цветёт,

Пусть арфа сломана — аккорд ещё рыдает!..

Яка епітафія Пушкіну! Глибина, обшир, емоції — все в одному місці.

І це не було хизуванням чи пересипанням назв. З усього професор, як бджола з квітки нектар, дістала квінтесенцію, глибинну суть. Вважала і вважаю це прекрасним і величним. Разом з тим, не театральним, а природним і щирим.

Тож багато що наслідувала. Манеру викладу, чіткість думки, здатність саме тоді, коли студенти ось-ось поринуть у власні думки, внести в лекцію щось емоційне та цікаве, що повертало слухачів у лоно матеріалу.

У мене в учнях уже понад тридцять докторів та кандидатів наук, але всім їм намагаюся прищепити те, чому навчали мене мої натхненники.

— Учні мають йти далі своїх учителів. Додамо: не в усьому, а в дечому. Що Ви, Віолетто Омелянівню, так би мовити, внесли свого до системи Гродзинського?

— Істинно кажете, що в дечому великих перевершити не можливо. І не лише тому, що кожна людина — це свій окремий світ. Є ще й набуті навички, що точно не скопіюєш. Учителю у чомусь неперевершений. Завжди. З другого боку, досконалий, кажуть, тільки Бог. Тому система кожного вчителя, мабуть, піддається певному наповненню, трансформації.

Знаю точно, що я змінила манеру викладу. Вона в Моріца Марковича, відверто кажучи, була насиченою, але подавалася дещо скоромовками, дещо монотонно. Студенти любили більше записані лекції Гродзинського, аніж сприйняті на слух.

Я додала емоцій. Аудиторію — хоч би з кого вона складалася — слід захопити і повести. Якщо в когось це не виходить, то, гадаю, слід подумати про зміну професії. От так.

У спілкуванні як із безпосередніми учнями, так і студентами я вважаю себе демократичнішою, більш відритою. Мій учитель дистанцію витримував, він був представником буржуазного вишколу.

— Ви часто вживаєте вираз «загальна культура». Настільки високо ставите її?

— Скажу так: чим вище твоя громадська іпостась, тим вищою має бути і загальна культура. Пряма пропорція. Через брак її ми пожинаємо чимало невтішних урожаїв.

— «Криміналістика — теорія розслідування злочинів». Могли б ви коротко проілюструвати цей свій вираз?

— Кажу студентам: от маєте слід на місці злочину. Це не просто зачіпка, щоб знайти злочинця. Це

набір даних про особу. Це предмет для отримання багатогранної інформації. Слід може вам дати так багато. І вимагає він від вас і діалектики, і логіки, і мислення. Ось і давайте спільно думати, що з людського сліду можна дістати.

Шерлок Холмс, коли відкинути всякі кумедні моменти, — це не об'єкт для жартів та кепкувань. Це дуже гарні версії, залізна логіка, це все те, чому нас навчає діалектика. Тема моєї докторської, між іншим, звучить так: «Теоретичні основи тактики розслідування. Пізнавальні функції логіки і психології». Тобто як можна, використовуючи надбання логіки та психології, знаходити шляхи для розслідування. Дуже тяжка робота була. І після неї мене відштовхували та критикували. Але характер у мене від батька: збирала волю в кулак і йшла на чергову «голгофу».

Захистила докторську в 39 років. Для другої половини шістдесятих це було своєрідним рекордом. Бо до докторських наш брат підходив уже якщо не в пенсійному, то в солідному віці. Коновалова з України? Хто така? Хто її підтримує? Що там вона революційного пропонує? В юриспруденції?

А тоді міністром освіти СРСР був чоловік з подвійним прізвищем: Кирилов-Угрюмов. Тому жартували так: коли затверджена дисертація, то це робота Кирилова, а якщо працю «зарубали», це витівки Угрюмова. Крім усього іншого, ВАК тримав у себе анонімку на мене.

Так от до честі міністра. Він узяв цю анонімку і затребував мою особисту справу. «Зачитати?» — запитала його секретар. «Ні, дайте мені, я сам». Подивився на моє фото і коротко наказав: «Анонімку — в урну! Дисертацію затвердити!». А оскільки міністр сказав «так» — «затакало» в усіх інстанціях.

Одна з моїх чотирнадцяти монографій також вишла з деякими претензіями. Називається вона так: «Убивство: мистецтво розслідування».

— Дякую Вам, Віолетто Омелянівню, за щире і відверте розповідь про своє життя. Хай Вам щастить і здоровиться.

— І Вам спасибі, що вислухали.

Чирва А. М.

СУМНІВ МАСЛОВА СТАРШОГО

Маслов Володимир Пилипович (1903–1987) — відомий учений-юрист харківської цивілізаційної школи. Харківський юридичний інститут закінчив 1948 року. 1952 року закінчив аспірантуру цього ж навчального закладу і захистив наукову дисертацію. З 1962 року по день смерті був незмінним ректором Харківського юридичного інституту. Автор понад сотні наукових праць. 1984 року колектив авторів під керівництвом В. П. Маслова за створення підручника з цивільного права удостоєний Державної премії УРСР.

Пилип Кіндратович Маслов був дуже майстровитим чоловіком. Про таких зазвичай кажуть: золоті руки. За що він не брався, усе в нього виходило до ладу. Якось навіть старовинного глека з історичного музею склеїв. Мабуть, його переконали бідкання директорки, що «та розмазня зачепила ліктем і посудина розбилася на друзки». Глек, щоправда, тепер був весь помережений павутинням швів, з-під яких білили ледь помітні смужки клею, але це лише додавало посудині загадкового шарму.

Такі майстровиті люди цікаві не лише плодами своїх рук, а й власним підходом до життя. Своїх синів вони будь-що воліють бачити такими самими, як самі. Майстрами. Хай не на всі руки, то хоч у чомусь одному. Але володіння ремеслом видається таким людям сенсом життя та його підвалиною. І хто відважиться сказати, що вони помиляються?

У Пилипа Кіндратовича підростав син Володя. Батько поглядав на нього та повнився мрією вивчити хлопчину чомусь дуже корисному для людей. Йому подобалася робота стельмаха — майстра з виготовлення возів та коліс. Особливо коліс, бо колесо старший Маслов вважав витвором бо-

жим. Коли був у доброму гуморі, то казав: «Усе в житті — колесо. І саме воно суціль колесо».

Якось повів батько сина до стельмаха Андрія, котрий жив та працював у сусідньому селі Чапаєвому. Пилип Кіндратович так захопився роботою майстра, що на якусь мить забув, для чого він тут. Але коли згадав і озирнувся, з гіркотою помітив, що Володька відійшов убік і щось малює дубчиком на курному шляху.

«Сину, тобі що — зовсім не було цікаво, як дядько Андрій з деревом справляється? — запитав батько сина по дорозі додому.

Володя лише з-під лоба поглянув на тата, бо не знав, що відповісти. Але в його очах батько прочитав чи не все. Саме тоді закралася в нього сумніви щодо ремісницького майбутнього сина. Тому спроби батька поставити сина на стежину майстра ставали дедалі марнішими. Він навіть боявся запитати, що той хоче і що собі міркує?

Та якби батько все ж запитав, то син, може, й зізнався б. У тому, що ні колісником, ні гончарем, а тим паче бондарем він ставати навіть не мріяв. І не тягло його зовсім, як інших, до металу чи запашного дерева. Так ото — зробить (і непогано) щось,

коли старші просять, і, як кажуть, охолонув душею і тілом. Не горів, одне слово.

А що ж було йому до вподоби? Володимир хотілося... учительствувати. Це слово він почув від шкільної прибиральниці — сварливої, але завзятої до роботи Насті. Вона, поставивши пухкі руки в боки, кричала про молоду вчительку української мови, що, мовляв, учительствувати треба, а не поглядати на чужих чоловіків. І те слово (а головне, звісно, що стояло за ним) так запало в душу, що вживав його Володимир Пилипович усе своє життя. І зразок учителя був у нього перед очима. Це Петро Мусійович Головка — його перший навчитель. Це слово Маслов дуже любив, бо воно характеризувало, на його думку, того, хто був справжнім учителем.

Петро Мусійович, по суті, навчив їх, дівчат і хлопців, усьому — писати, читати, рахувати, тримати голку з ниткою, доглядати власну одіж та взуття... Хлопчаків навіть навчив плести рибацькі сітки. А дівчат — варити справжній (полтавського зразка) український борщ. Та понад усім цим відбулося найкраще, що могло бути: кожен із дітей вхопив головну суть — чим би ти не займався, що б не обрав, роби його «до останньої ниточки».

Забігаючи наперед, скажу, що вчителем за фактом Володимир Пилипович Маслову бути так і не судилося. Однак душею був він таким усеньке своє життя. І мова не лише про тих докторів та кандидатів наук, котрих він виховав суто як старший друг, науковець, завідуючий кафедрою, зрештою, визнаний учений-цивіліст. Він був учителем скрізь, де тільки можна. І його наука не замикалася на зведених до купи бровах та витягнутому вперед указівному пальці — отак роби, я сказав! Це було щось на зразок мудрого напучування того чи іншого індивіда на істинний шлях.

Однак то буде потім. Спершу була мрія, ні, справжня жага стати вчителем. Певний час після закінчення семирічки, що тоді, в 30-х роках, вважалася надто гарною освітою, Володимир Маслов перебивався на випадкових роботах у колгоспі. Однак дуже часто долучався до шкільних справ. Поступово директор, помітивши нахил хлопця до педагогіки, став наvertати його до практичної роботи з дітьми. А одного разу запитав:

— Ти, Володимире, до якої науки схильний?

— Навіть не скажу... Всі люблю...

— Ну, так не буває, — відказав мудрий директор. — Зараз у нас проблема з учителем історії. Спробуєш?

Спроба виявилася вдалою. Але як сказати про «вчительствування» батькові, котрий ще не розгубив надій на ремісницьке майбутнє сина? Вирішив,

що казати слід прямо. Бо ясно, що люди батькові розказали, чого син годинами пропадає в школі.

Батько вислухав коротеньку сповідь сина. На його заклопотаному обличчі не було ні осуду, ні схвалення. Однак щось турбувало старшого, це було помітно. І він виказав цей сумнів:

«Володю, синку... Хочу, щоб ти мене правильно зрозумів. Кожній людині в книзі життя Бог розписав усе, у тім числі й заняття його. Подивись на мене — у мені груба людська матерія. Я створений для труда. І руки — подивись — маю великі, сильні, зграбні. Вони вміють та можуть стільки, що й самого іноді диво розбирає: невже це я зробив?»

Ти — мій син. І тендітністю також обділений. Який ти вчитель, рідний мій? Подивись на себе — ти селянської закваски. Подивись на руки свої — вони вже з юних літ в мозолях. А руки вчителя... Он у твого Петра Мусійовича — ніжні, чисті, акуратні... І донька його вчителька, бо в неї тендітна постава і білі доглянуті руки...»

Володимир нічого батькові не сказав. Коли залишився сам на сам, усе дивився на свої руки. «Даремно тато про них каже, що селянської закваски. Руки як руки. Зрештою, не руками ж учителю судилося працювати. Більше головою та язиком».

А йому хотілося виправляти вади людей. Іноді зло брало, коли якийсь бовдур майже свідомо ламав дрова, розбивав свого лоба, давав маху, плутався, але гнув щось дурне. Тоді й дійшло: вчитель — це той, хто вирівнює людину, ставить на потрібну стежину, а в підсумку забезпечує від помилок чи, боронь Боже, завчасної смерті.

Тяжке поранення на фронті лише додало наснаги вчителювати. Коли зрозумів, що з того світу чудом повернувся, знову засмоктало під ложечкою. Вивчусь. І саме на вчителя.

Але доля іноді невмолима. І здатна залюбки поламати навіть найзаповітніші мрії. Для Володимира Маслова черговий зигзаг долі набув ознак чарівної дівчини, першого його кохання. Вода камінь точить, а ніжний дівочий голос — чоловічу наполегливість та твердість. Поступово дівчина переконала вчорашнього бійця, що професія вчителя стає дедалі жіночою. І це правильно, бо чи може бути вихователь кращий за жінку? Матір?

«Є професії спеціально створені для чоловіків, — жебонів далі тихий її голос. Коханий не перепитував, тому вона продовжила думку, — он у мене дядько Петро — юрист. Ото професія! І шматок хліба завжди на столі, і повага людей висока, і не треба скніти над учнівськими зошитами...»

Він слухав. Слухав і дедалі більше схилявся до думки, що його кохана має рацію. Війна Володими-

ра зробила більш мужнім, більш тверезим у сенсі вибору справи на все життя. А ще навчила чітко розмежовувати, де істинно чоловічі вчинки, а де...

А дівочий голос вершив свою перемінну справу: «Мама моя, до твого відома, вчителька. Ми її практично не бачимо, а коли бачимо, то стомленою та відчуженою. Так точно і з тобою буде».

Ні, не труднощі його злякали. Зрештою, які труднощі, які перепони чи умовності можуть зупинити людину, котра була на волосині від смерті? А вже що надивився на смерті інших, то не дай Бог нікому. Однак щось у його душі надломалося з «учительствуванням». Так Володимир Маслов став студентом знаменитого Харківського юридичного інституту. Таким чином вони знайшли одне одного, щоб поєднати долі в одну. Ось це вищий навчальний заклад, а це — його незмінний ректор. А це — їхній творчий сплав.

Навчання проходило напружено, не вистачало часу, аби все встигнути. Давалася взнаки перерва між школою та інститутом, багато знань просто вивітрилося. А ще студент Маслов був наполегливим, таким, що будь-яку складну ситуацію доводить до її логічного завершення. В усьому йому потрібно було докопатися до істини. А це заняття не лише копітка, а й затратне в сенсі часу.

Якось у одній книжці, що тематично була на межі белетристики та юриспруденції, він вичитав такі слова: «Перемагають не сильні. Не красиві, не розумні, не найнай з-поміж інших. Не талановиті, не освічені, не начитані, не обдаровані. Не руді, не синьоокі, не з кучерями. Виграють, мають перевагу, перебувають у вигірній ситуації — таке трапляється. Але не перемагають. Адж перемагають уперті. Впертість — це не принцип і навіть не звичка. Це щось таке, що залишається в тобі, коли тебе покинули сили, бажання, віра, надія, любов, їжа, гроші, друзі, впевненість, везіння і все інше, що тільки може тебе покинути. І тоді спрацьовує те, що особисто в тобі — впертість. Ліки від безнадії — вона, впертість. Та її не знайдеш в аптеках. Вона в твоїх генах, у твоїй крові, в твоїх кістках. Перемагають уперті».

Цей об'ємний афоризм чи життєве спостереження так закарбувалося в голові, що він цитував його напам'ять усе життя, навіть уже в літах. Бо це було не лише істиною. Володимир Пилипович зрозумів, що це було і його життєвим кредо.

Але оговтався він (його вираз) лише коли вже закінчував аспірантуру альма-матері. Тобто прийшов до пам'яті в сенсі вибору фаху до душі й від душі. І тут зрозумів, що юриспруденцію і «вчительствування» можна легко поєднати. Це й буде називатися педагогікою.

Так-так, коли Володимира Пилиповича Маслова називають визначним організатором навчально-го процесу, сподвижником вищої школи, вченим,

котрий у вузькій площині копнув значно глибше за інших — усе це так. Він — автор понад сотні унікальних наукових робіт. Це також істина. Однак насамперед він — педагог. Бо в ньому все життя сиділо те, що проявилось в юності: бажання, намагання виправляти в людині вади. Якись помилкові дії, а то й думки, що могли повести на криву стежину.

Деякі студенти, котрі навчалися за ректора та викладача Маслова, згадують, що іноді вистачало одного короткого «сеансу», аби той, хто чи зробив, чи намагався скоїти щось не те, схаменувся. А Володимир Пилипович, ніби екстрасенс чи якийсь провидець, завбачав той хибний вчинок зараніш.

Випускник Харківського юридичного інституту, нині юрисконсульт Олександр Гнатівич Скрипник сказав, мабуть, за всіх, хто слухав Маслова: «Це було щось заворожуюче! Складні юридичні поняття і фрази Володимир Пилипович пересипав цікавими фактами з історії, показовими деталями зі слідчої чи судової практики. І ця інтелектуальна субстанція примушувала студентів думати. Всі потуги професора Маслова, вся його лексика підпорядковувалась одній меті — стимулювати в молодій людині здатність думати.

Але ми були ще молодими, у кожному грала кров, зокрема (і на жаль) і дурна. Тому професор Маслов непомітно, ніби вибачаючись, але точно і доказово розказував, чим може закінчитися гра не тої крові. Його приклади грали на загальну ситуацію, примушували кожного глибоко замислитися».

Усе так. Усе правильно. Та як не згадати ще одну чудову рису цієї прекрасної душі і вчинками людини — бажання захистити, забезпечити якомога ширше коло людей.

Туманно висловлююсь? Зараз поясню, і ви погодитесь зі мною. Для початку повернуся в ті часи, коли студент Маслов, котрий у двадцять років став інвалідом Великої Вітчизняної війни, залишившись без ноги, закінчував навчання в інституті. Тоді він брав участь у роботі студентського гуртка при кафедрі цивільного права і процесу. Не поспішайте скептично усміхатися: гуртки всякі бувають. Це зараз вони здебільшого нівельовані, зведені до чистого меркантилізму.

Але в ті часи гуртки мали інші функції та власності. А головне те, щоб виявити та відібрати найздібніших, аби вони йшли в науку, в організацію процесів, зрештою, в керівники. Тож згаданий гурток, та ще при такому інституті був, високим стилем мовлячи, кузнею талантів.

Й ось на одному із засідань гуртка випускник Маслов заявив таку доповідь, що могла бути зачіпкою на всякому науковому чи практичному диспуті. А тема звучала так: «Угода довічного утримання: ризику, гарантії, правові шпарини». Глибоко як для

студента, правда ж? Погодимось, згадавши хоча б нішню катавасію з цими угодами й махінаціями навколо них. Є тверді закони, є положення та інструкції, а люди страждають. Здебільшого літні люди.

Володимир Маслов зачепив і розробив цю тему не просто з інтересу. Його до глибини душі вразив прикрий випадок із двома людьми похилого віку, котрих обдурили три спритники. Пенсіонери залишилися без квартири і без того «довічного утримання», на яке сподівалися. Ось тоді студент Маслов і запалився ідеєю копнути, що там у тих угодах не так.

Із гіркотою він помітив, що чинні тоді Цивільний кодекс УРСР, Цивільний кодекс РРФСР (обидва 1922 року) та кодекси інших союзних республік не містили і не передбачали такого виду договору. Молодий дослідник переконався, що причиною того була незакінчена полеміка. Адже одні законодавці вважали, що подібна угода з категорії договорів купівлі-продажу, інші — є договором особливого роду (*Sui generis*).

От тобі й гурток. Володимир Маслов понад годину доводив, що угода довічного утримання має розглядатися як окрема, самостійна, як стаття Цивільного кодексу. Варто зазначити, що впертості цьому молодому чоловікові вистачало на багато корисних речей. Свою студентську тему він також не полишив. І те, що в Цивільному кодексі УРСР 1963 року цей договір був уведений як самостійний до ст. 425-429, — велика його заслуга. За принципом спадковості це положення закріпилося і в Цивільному кодексі незалежної України.

Навіть офіційна біографія Володимира Пилиповича Маслова помережена завуальованими фактами його намагань захистити громадян. У не зовсім офіційних ситуаціях він міг сказати інакше. Мовляв, коли ми, юристи, не допоможемо простому Іванові оминати всі рогатки та корчі дійсності, тоді цього не зробить ніхто. Партійний секретар під гарний настрій карає собі подібних для прикладу, пропаганди партійної принциповості. А ми маємо підвести таку законодавчу базу, де б не було розмитості та двозначності. Тільки захист простої людини.

Ці слова переказали мені його учні. А в лапки я не взяв чужої думки тому, що вона передавалася різними словами, торкалася різних ситуацій. Хоча по суті вона саме така. Володимир Пилипович таким був і завжди залишався.

Скажіть на милість, чим могли закінчитися в СРСР розмови про приватну власність, почуття власника, інтереси господаря в 50-і, 60-і роки? Бувало, що особливо настирливих любителів цих тем відправляли гарно подумати в дуже холодні краї. Володимир Маслов був професіоналом, а не політиком, не доповідачем про негідну поведінку когось там. Він

проштовхував ті ідеї, які йому видавалися слушними. Щодо приватної власності, то він так і вважав: людська природа така, що своя сорочка ближче до тіла. Отак просто можна передати ідею його наукового та практичного в сенсі законопроектів втручання. Не місце в короткій замальовці переказувати всі його монографії та окремі наукові розвідки. Однак варто зазначити, що основна їх кількість так чи інакше стосувалася інтересів простої людини. Громадянина. «Юристи, захищайте людину!» — емоційно казав він, щоб розвивати думку. — А коли людину захистили, захистіть те, що вона має. Бо більшого в неї нема».

Не будемо забувати, що В. П. Маслов — у значному обсязі організував науку у виші, був визаним ученим, займався пошуковою роботою. Він узявся за царину сімейного права, що тоді вважалося ніяк не забороненою темою, але такою, яку можна розробити потім. Його заслужено вважають корифеєм цієї галузі.

Коли зважувати на умовних вагах, хто з адміністраторів скільки зробив для інституту, то, певно, у ректора В. П. Маслова здобутків буде явно менше, ніж у його наступника В. Я. Тація. Однак він заклав основи для розширення бази юридичної освіти, навіть самі містки для цього. Володимир Пилипович підготував колектив, тож і сьогодні його учні успішно впроваджують у життя його починання.

1966 року професор Маслов читав лекції в Познанському університеті. Один із студентів-угорців, котрі також навчалися в Польщі, запитав його, чому він узявся за таку немодну в СРСР тему, як захист приватної власності, захист інтересів громадянина? Володимир Пилипович відповів, що колись, під час хрущовських «обрізань» приватної власності, бачив, як плакав його батько, чоловік дуже сильний духовно і фізично. До цієї скупі чововічої сльози питаннями цивільного права, приватних інтересів громадянина цікавився більше з суто наукових міркувань. Однак батько додав у ці пошуки жару й пристрасті...

...Коли батько його ще був живий, сталася в них одна родинна розмова. Маслов старший сказав, що йому дуже приємно чути про сина тільки гарні відгукки. А син відказав, що і йому особисто пишуть люди, дякують за те, що його пропозиції працюють на загал.

Помовчали. І тоді син запитав:

«Тату, а якби я гнув усе життя колеса? Мабуть, це дуже достойне заняття. Однак ти ж погодишся, що в поле дії моєї професії — любій серцю і душі — потрапило значно більше людей».

Маслов старший промовчав. Бо син був правий повністю. Свою правоту він довів життям.

Чирва А. М.

ПОЗИЦІЯ

Фукс Савелій Львович (1900–1976) — відомий фахівець у галузі історії держави і права, за розробки у цій царині отримав Державну премію УРСР (1972). Професор Харківського юридичного інституту. Цей вищий навчальний заклад (який тоді називався Інститутом народного господарства, але мав правовий факультет) закінчив 1925 року. Був одним із перших його випускників.

Наукові диспути — це заняття не для слабких духом. І навіть тілом, бо історія знає випадки, коли вчені мужі, уже добряче припорошені сивиною, брали один одного за грудки. Кажуть, що одного разу стався двобій між науковцями в Швеції, коли полемісти виявилися завзятими спортсменами і, як на зло, обоє володіли прийомами боротьби. Тому вони знявши піджаки взялися до двобою. Звісно, якби один із них був борець, а інший — шахістом, до кректання і роздачі больових прийомів протягом години не дійшло б.

Савелій Львович Фукс, як розповідають його близькі, і духом, і тілом був загартований. Ніби створений для наукової полеміки. Та брав він, на щастя, не криком, не титулами, ба, навіть не кулаками. Як він казав, мій коник — попередній глибокий аналіз. У результаті цього аналізу Савелій Львович глибоко в чомусь переконувався. Або відкидав як помилкове. І тоді йому не потрібно було брати на горло чи готувати кулаки. Тихим, але рішучим голосом він казав: ось так. Доведіть, що я не правий.

Та й не з'ясовують джентльмени стосунків наукачки. Дуелі також вийшли з моди. Тому зали-

шалось одне: дошкульніше попрацювати словом. І більш доказово.

За тиху, але ґрунтовну манеру доводити свою точку зору дехто ладен був не те що кинутися на Фукса з кулаками — спалити його заживо, а попіл розвіяти над морем. Щоб такі фукси більше не плодилися. Він це помічав, але знизував плечима: що поробиш — диспут!

Система Фукса, якщо можна так сказати, була схожа на манеру вести полеміку давньогрецького філософа Сократа. Останній міг, як каже історія, годинами сидіти чи стояти в одній позі, адже душа його витала десь у глибоких роздумах. Й опускалася вона на землю, у своє тіло лише тоді, коли з'являлося чітке рішення з того чи іншого складного питання. Все. Рівних Сократу у спорі не було, адже він міг із твердими переконаннями заткнути за пояс будь-якого полеміста. Навіть найвищого статусу чи рангу. «Перед істиною, як і перед Богом, усі рівні», — так любив говорити розумний та іронічний грек.

Достеменно не відомо, чи захоплювався Савелій Львович філософією та Сократом зокрема, однак з

усього було видно, що істині, незаперечним фактам він віддає пальму першості однозначно. Зрадити істині для нього було неприпустимим святотатством, у твердих постулатах він не любив не те що компромісів, а навіть легких «допусків». Це можна було порівняти з точністю в космонавтиці. Там потрібні настільки мікроскопічні виміри, щоб та чи інша деталь була саме такою, а ні трохи іншою. Бо... Ви мене розумієте.

Савелій Львович був сильним полемістом. Віртуозом. При цьому ніхто ніколи не чув його підвищений тон чи зневажливі репліки в бік опонентів. Професор умів знайти такі аргументи, які дошкуляли сперечальникам сильніше за все. Й які, звісно, ставили всі крапки над «і».

Ось лише один штрих, про який розповів ректор Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Василь Якович Тацій:

«Савелій Львович Фукс, окрім усього іншого, керував гуртком з курсу історії держави і права. Характерною особливістю цього гуртка студентів було те, що ми не просто поглиблювали знання в цьому відгалуженні знань, а й писали певні наукові роботи за підсумками вивченого.

Мене завжди цікавила й бентежила тема колективізації сільського господарства. Ось і взявся я писати роботу на тему суцільної колективізації села в 1929–1932 роках. Дивно, але літератури про те, що стосувалося мільйонів людей, було мало. Довелося копатися в бібліотеках, де я знайшов кілька статей. Звісно, вони мали яскраво виражений пропагандистський характер. Ми ж знаємо, як проводили керівники Радянської держави цю «операцію», але по писаному виходило дуже й дуже красиво та доказово.

Ось захист наукової роботи. Так-так, гуртківці у Фукса захищалися так само серйозно, ніби були вже вченими і мали відстояти свою пошукову версію. Я начитався, відверто кажучи, з обраної теми достатньо, тому легко і невимушено «сипав» фактами і цифрами.

Савелій Львович Фукс, котрий по життю вже добряче знав, почім пуд солі, кілька разів виразно поглянув на мене, хто полтавським соловейком витьохкував тему. А коли автор наукової розвідки перейшов до розповіді про те, якого душевного та емоційного підйому, якої радості та полегшення зазнали прості трудівники села, мій науковий керівник не витримав і перебив: «Молодий чоловіче, я от вас слухаю і думаю, невже ви жили в ті часи?»

Цієї ніби й відстороненої, з легким іронічним нальотом репліки було достатньо, щоб з мене вмить злетіла маска пропагандиста найрозумнішої в світі політики радянського керівництва. А в голові про-

майнули розповіді старших про те, як та колективізація здійснювалася. Тому мені хотілося підійти до професора ближче і вибачитися. Та я цього, звісно, не зробив».

Савелій Львович хоч і досяг високого звання професора вже в радянські часи, та за духом, манерами поведінки залишався «царським професором». З такими комісари в скриплячих шкірянках розбиралися швидко, однак Фукс нічим себе не видав. Хоча його врятувала більше молодість, тихий інтелегентний характер і цілковите занурення у справи. Хоч би чим він займався. А довелося йому бути...

Ось що він писав у автобіографії: «Народився 5 березня 1900 року в сім'ї службовця. Навчався в місцевій гімназії. 1914 року у зв'язку з імперіалістичною війною з матір'ю та сестрою виїхав до Полтави. Продовжив перерване навчання в місцевій гімназії, яку закінчив 1917 року. Тоді ж поступив до Московського університету. Однак важкий матеріальний стан змусив перервати навчання в Москві й повернутися до Полтави. Згодом ми перебралися до Харкова. Тут, а також раніше, у Полтаві, займався самоосвітою».

Останнє вжите в контексті слово «самоосвіта» дуже для нас важливе. Сам Савелій Львович не вважав те, що за ним стоїть, певною формальністю для здобуття формальної ж вищої чи якоїсь іншої освіти. Самоосвіта, за його твердим переконанням, — постійна турбота й стан душі кожної розумної людини. Цим навіть хизуватися не слід. Коли в біографії якогось визначного індивіда випинають ту обставину, що він, бачите, щось там закінчив екстерном, то це має бути рядовим фактом, а не методом для навішування ярликів возвеличення.

Своїм студентам (уявляєте, скільки їх у нього було за понад чверть століття) він так і казав: «Ви можете сміливо під час іспиту діставати книжки чи шпаргалки. Адже мені не так важливо, визубрили ви ту чи іншу частину нашої науки. Як довго ви пропускали матеріал через себе — ось що мені важливо відчувати».

Але це вже відступ. Бо хотілося бодай коротко сказати про «багатовекторність» занять цієї багатой духовно людини. Уже хоча б тому, що сам професор Фукс пишався власним досвідом у багатьох сферах людської діяльності. Спершу йому вдалося влаштуватися на посаду агента губернського продовольчого комітету. Однак тут вимагалися лише дисципліна та організованість. А Савелій на той час був уже досить освіченою молодою людиною, котра постійно самовдосконалювалася. Тому наступна його посада — завідуючий бібліотечним фондом Губполітпросвіту — подобалася значно більше. Однак цю

посаду вирішили скоротити, тому Фукс невдовзі перейшов у царину профспілок, які заявляли про себе дедалі гучніше. Молодий чоловік працював упрофспілках на 7-ій державній тютюновій фабриці. Й ось тут йому запропонували вчитися.

Де? Порадили вступати до Харківського інституту народного господарства, який тоді розширював перелік фахів, за якими готував спеціалістів. Йому суто інтуїтивно сподобався щойно відкритий при інституті правовий факультет. І він став на ньому навчатися.

Бачите, як легко відступитися од заданої теми. Бо фактів у біографії Савелія Львовича Фукса стільки, що мимоволі розгубишся, за що ж хапатися. Надто помітним, легендарним він був в інституті, якому, з незалежними від нього перервами, віддав усю наступну «після полтавських пошуків» частину життя. Тому повернемося до його здатності, не боюсь цього слова, таланту полемізувати.

По-справжньому цей талант — хоч би як дивно це не звучало — розкрився у Фукса в... Казахстані. Так сталося, що з початком війни Савелію Фуксу довелося евакуюватися до Алма-Ати. А тут у терміновому порядку організували об'єднаний юридичний інститут, до якого ввійшли Московський та Алма-Атинський вищі навчальні заклади. Савелій Львович Фукс стає професором кафедри історії держави і права. А ще його обирають заступником директора об'єднаного інституту з навчальної та наукової роботи. Протягом неповних трьох років роботи професор Фукс завдяки своїй наполегливості, здатності докопуватися до істини, інтелектуальному багажу стає прекрасним фахівцем у царині історії держави і права. Цікавими та знову ж неординарними можна назвати теми його наукових дисертацій на здобуття ступенів кандидата, доктора юридичних наук. Однак хіба це так важливо? Хіба має значення те, які події, яких осіб узяв пошуковець для своїх досліджень? Важлива глибина. Важлива суть.

Тож 1946 року, повернувшись із казахської евакуації, Савелій Львович Фукс захищає кандидатську дисертацію. Які теми дисертацій тоді були модні та затребувані? Правильно: роль комуністичної партії в...; комуністична ідея та...; роль та місце людини в соціалістичному змаганні... Ясно, що Фукс був істориком і за змістом, і душею. Всі його таким визнавали, особливо він розбирався в питаннях історії Середньовіччя. Однак і він міг для гарантії та лояльності написати дисертацію на кшталт «Роль КППС у світоглядній політиці...». Однак тема його роботи дещо відступала від ідеї керівної та спрямовуючої сили сучасності. Дисертацію він озаглавив так: «Імперія Чингиз-хана». У ній автор розкривав

процеси в політико-правовій організації Монгольської феодальної імперії.

Тепер вам явно буде цікавою тема дисертації Фукса на здобуття наукового ступеня доктора наук. Доктором він став дуже швидко — через три роки після кандидата. А тему захищав дещо прозаїчніше, однак не менш оригінальну як для українського вченого та викладача «Нариси історії держави і права казахів у XVIII–XIX століттях».

Цей екскурс в зарості наукового пошуку роблю, аби навести приклад таланту Савелія Львовича Фукса в полеміці, у відстоюванні власної думки. Намагатимуся бути коротким і зрозумілим.

Тоді — у роки війни, згуртування навколо лінії партії, так повелося, що КППС затверджувала щось буквально у всіх сферах життя радянського суспільства. І воно ставало твердинею, яку чіпати для переінакшення чи критики було не варто. На сміливця чекало покарання різного ступеня. Як правило, більшого.

У питаннях устрою кочових народів превалювала теорія вченого С. В. Юшкова, який вивів, що основою феодальних відносин у цих народів була земля, пасовиська. Оскільки вони належали баям, беям, султанам, феодалам, то вони й експлуатували рядових кочівників. Ось так. Партія умовно затвердила таку думку. Вона стала «червоною лінією» теми.

І тут якийсь Фукс із Харкова вирішив поставити все догори дригом. Він у досить об'ємній рукописній роботі (її спершу «загубили», а потім знайшли) на фактичному матеріалі доводив, що основою феодальних відносин, а отже предметом для експлуатації простолюду був насамперед скот, а вже потім усе інше: земля, пасовиська, реманент тощо. Український учений наголошував, що в принципі некоректно виокремлювати щось одне — панівний клас володів усім. Але першоосновою права власності була худоба.

Ризикував Савелій Львович чи ні? Звісно, що так. Але була війна. Ще не дійшло пильне партійне око до тих, хто не погоджувався з основною лінією та сперечався. Тому Фукс безболісно полемізував, а потім, переїхавши знову до Харкова, захопився зовсім іншими проблемами. А тих проблем у царині української історії держави і права було не менше, ніж казахської. Однак було й щось спільне. Тому професор знову заглибився у свою стихію.

Для нього це було просто щасливе, ні, єдино правильне поєднання — історія і право. Одне він вивчав, починаючи з перших класів гімназії. Другим захопився хоча й у зрілі роки, але тепер у свої шістдесят уже сумнівався, яка пристрасть для нього дорожча.

Савелій Львович дуже болісно реагував «на звуження думок до однієї». Своім кружківцям, котрих, не для загалу кажучи, цінував значно вище за інших

студентів, він міг сказати. «Якщо ви прийшли на диспут і просиділи весь час, не проронивши ні слова, то чого ви туди йшли? На полемічних зустрічах нема чого робити, коли не маєте хоч однієї оригінальної ідеї. Або критичну стрілу, яку мрієте увігнати в свого опонента».

Одностайність його дратувала. Будь-яка одностайність, але коли до неї в залі партійного зібрання йому було далеко і байдуже, то схильність до звуженості в наукових посиденьках він вважав відвертою деградацією. «Як може людина, котра над чимось просиділа десять, п'ятнадцять років, спромогтися лише або цитувати когось, або погоджуватися з кимось? Чий розумом вона жила весь цей час?». Це знову ж таки слова, які він говорив перед членами свого гуртка.

А ще Фукс відверто казав, що його бентежить зникнення оцієї «круговерті думок», що завжди була присутня у професорському середовищі. Данина формі на шкоду змісту, на його думку, була пагубою для науки, пошуків та звершень. Які результати, коли превалююча думка могла збігатися з лінією партії, але входила в клінч із теорією права.

«Ми з Віталієм Федоровичем Бойком, — згадує випускник Харківського юридичного інституту 1963 року, голова Всеукраїнської громадської організації «Асоціація випускників Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого» Віктор Іванович Кононенко, — перебували в першій групі курсу. А нашим куратором був Савелій Львович Фукс. І скажу, що він навчав нас не лише тонкощів історії держави і права, хоча це в нього виходило прекрасно. Він навчав нас бути елегантними, культурними. Щоправда, не брав когось за вухо і не начитував, як диктант першокласнику, а виховував власним прикладом. Гарно підігнаний костюм, капелюх-циліндр, у руці тростина. Оце й був професор Фукс. Звісно, ще додати якусь... вибачальну манеру спілкуватися з людьми та вишуканий словниковий запас.

На третьому курсі одnogrupник Толя Ткач — високий такий юнак, гарний волейболіст — зустрів своє кохання і, щоб його ніхто інший не перехопив, попрохав у дівчини руки і серця. Вона не відмовила, тому вирішили молодята справити скромне весілля.

Частину витрат група взяла на себе. А ще ми вирішили запросити свою «класну даму» Савелія Львовича Фукса. Ось день весілля. Ми біля кафе, де мало бути весілля. Чекаємо, коли елегантний наш професор приїде на таксі. Бо як можна в циліндрі, у фраку, із тростиною їхати в якомусь там громадському транспорті!

Раптом зупиняється троллейбус, звідти не зовсім природно випадає наш куратор, причім, його циліндр покотився в один бік, тростина відлетіла в

протилежний, а сам професор дав сторчачка в нашому напрямку. Ми його елегантно підхопили, хтось уже витрушував циліндр, а в іншого в руках була врятована тростина.

Ми побачили зовсім іншого професора Фукса. Він тримався блискуче, сипав дотепами, відповідав на жарти жартами. Скажу так: Савелій Львович тоді замінив Анатолію батька.

Але найбільше вразив нас усіх його тост. Коли ми, однокурсники, зустрічалися в альма-матері з приводу 50-річчя закінчення, в колі своєї групи (частини групи, бо, сказати з болем в серці, багатьох-багатьох уже немає серед нас), я запитав: «А хто пам'ятає, що Фукс сказав у своєму тості на весіллі Толі Ткача?».

Ніхто так і не згадав. Але мені чомусь запали ті слова, бо в них бачилась глибина. Безодня мудрості. Тост був некороткий, тому наведу лише самісінький кінець його: «Я Вам бажаю, молодята, щоб на все спільне життя у Вас було два тіла, але одна душа».

У мене й зараз від тих слів мурашки по спині.

Проводжали ми його всі, всім весіллям. Пропонували таксі, однак Савелій Львович дочекався свого троллейбуса і зайшов до нього, привітно знявши з голови циліндр. Щоправда, була вже пізня година і професору вдалося навіть присісти.

— Але це такий епізод, для усмішки, — продовжив розповідь Віктор Іванович Кононенко. — Савелій Львович був для нас прикладом у всьому. Він знав кілька іноземних мов, був ерудитом у питаннях культури, літератури, музики. Були серед студентів такі, хто його навіть боявся. Не тому, що був він монстром у людській подобі. Зовсім ні. Своєю вихованістю, захмарною обізнаністю, манерами професор Фукс автоматично виявлявся чужаком тому, хто тільки вчився бути «аристократом». Це був страх не перед людиною, а перед образом.

— Бачите — стільки спогадів нахлинуло, що ніяк до серйозних речей не дійду, — посміхається Віктор Іванович. — А ми ж серйозними речами займалися. Дуже. Ба, навіть у гуртках. От професор Фукс, приміром, вів гурток історії. Гріх було на нього не ходити. Ви не уявляєте, як це було цікаво! І всі ми писали певні роботи, за які керівник гуртка виставляв оцінки. За свою роботу я, пам'ятаю, отримав круглу п'ятірку, Савелій Львович похвалив мене за глибину розробки теми. А знаєте, про що я писав? Про те, як впливала громадянська війна на становлення Радянської держави. Серйозно? Гадаю, так».

Савелій Львович Фукс залишив по собі глибокий слід. Насамперед, у душах тих, кого він навчав.

А. М. Чирва

«НАШ ЛЕНІН»

Колбая Георгій Миколайович (нар. 1940 року) — суддя Верховного Суду СРСР у відставці, заступник голови Верховного Суду Грузії у відставці, голова Верховного Суду Абхазії у відставці, нині — радник Державної Думи РФ. Харківський юридичний інститут закінчив 1862 року, після чого направлений на роботу до прокуратури міста Сухумі. Кандидат юридичних наук. Автор резонансної книги «Сочинська олімпіада в глобальній політиці», в якій виступає як глибокий та різнобічний експерт з питань політики та історії відносин народів.

Удома, в Абхазії, його називають «наш Ленін». Я б також не повірив, але цю характеристику не раз чула людина, в авторитетному слові якої сумніваються хіба що явні вороги — друг Георгія Миколайовича та соратник по Верховному Суду СРСР Віктор Іванович Кононенко. Він розповів, що якось на запрошення Георгія Миколайовича Колбаї побував у Сухумі та його рідних Гудаутах, де й почув це наймення. Більше того, бачив, як прямо на вулицях люди, коли поруч проходив Колбая, шанобливо піднімалися з лавочок чи стільців і кланялись, а чоловіки навіть знімали капелюхи.

Звісно, це не було порівняння з вождем, якого «пора виносити з Мавзолею». Абхазці, крім того, що трішки легковірніші, ніж розбещені інформацією європейці, ще й консервативніші. Сказала історія: «Ленін жив, Ленін живе, Ленін буде жити», — значить, у цьому ж щось таке є.

Георгія Миколайовича Колбаю величають місцевим Леніним, як кажуть, без купюр. У чистому

вигляді. Значить, як носія та захисника певної абхазької ідеї, абхазького місця під сонцем цивілізації. Причём, чоловік саморекламою не займався. Тобто не проводив прес-конференції, не наймав журналістів, аби вони писали іміджеві статті про його подвиги та звершення. Нічого подібного. Слава про нього залишається найбільш тривкою тому, що це поширюється каналами «з вуст у вуста».

Узагалі, це найкраще, що може бути в людській цивілізації — реклама «з вуст у вуста». Якимось одним надто відомий письменник, романи та оповідання якого було перекладено вже на дванадцять іноземних мов, пояснював початківцю, в чому секрет їхнього заняття. Мовляв, ти повинен, маючи навіть незначний творчий доробок, зайнятися «розкруткою». Тобто наймати іміджмейкерів, брати участь у певних акціях, де заявляти про себе як письменника, поборника певних ідей чи переконань. Ти маєш платити критикам, які будуть писати похвальні статті про твою творчість. Зрештою, у твоєму за-

пасі впливових друзів має бути парочка знаних народних депутатів, хто захистить тебе, проведе повз рифи у бурхливому політичному морі.

Не знаю, чи скористався молодий літератор порадами. Скоріше за все, ні, бо для самореклами потрібні гроші. І немалі. Слід мати нахабність лізти скрізь, де тебе особливо не чекають. Варто нагадувати про себе за найменшої нагоди, навіть не гребуючи скандалами.

Героя нашого нарису ніхто так не проштовхував. То ж мені хочеться переконливо розповісти про «феномен Колбаї», коли дозволите мені такий термін, що я з задоволенням зроблю на кількох сторінках моєї замальовки. Хотів того чи ні випускник Харківського юридичного інституту Георгій Колбая, але подальший шлях у нього виявився дуже складним та тернистим. Щодо професії — тут усе нормально, кар'єра в нього — на заздрість рафінованим кар'єристам. Річ у тім, що молодий юрист добровільно взяв на себе громадянські обов'язки. Не зрозуміло? Поясню. Можна десятиліттями називатися громадянином, але палець об палець не вдарити, аби хоч що-небудь зробити для свого народу. Однак є особистості, котрі воліють не розмінювати цього звання, зате стільки роблять для суспільства, що всі дивуються: це він один зробив?

Георгій Миколайович Колбая, який зробив для свого невеликого, але гордого народу так багато не за посадою, а за покликанням, ніколи про піар-технології не те що не говорив — навіть не думав. Він узагалі сторониться не те що відповідних дій, а й самого поняття. Це щось схоже на вчинок російського колишнього офіцера, ветерана Другої світової війни Леоніда Рабичева, який років п'ять тому видав книжку «Війна все спише. Спогади офіцера-зв'язківця». Леонід Миколайович ніякої «розкрутки» не робив. Але його ім'я завдяки цим нотаткам (у них він просто розповів, як було на війні насправді, як поводитися радянські воїни на визволених іноземних територіях) стало відомим на весь світ.

Виходить, що? Не самореклама важлива, а справа, якою займається людина. Ось, нарешті, будемо говорити про справи Георгія Колбаї. За фахом спершу слідчий, потім помічник прокурора, а згодом суддя, він міг би спокійно собі займатися обраною справою, особливо не переймаючись високими матеріями. Тобто синівський обов'язок виконувати шляхом чесної справедливої праці на тих посадах, які йому довіряли. І крокувати собі шаблями кар'єри, бо його базова юридична підготовка, особисті дані давали змогу це зробити якнайуспішніше. Однак...

Ось лише один красномовний факт. Точніше, ціла низка фактів, що свідчать про глибинне розуміння паном Колбаєм свого синівського обов'язку.

Як я казав, до посади судді Георгій Миколайович був помічником прокурора міста Сухумі. У цей час одне внутрішнє бажання, що періодично вже не турбувало, а буквально боліло йому, остаточно заволоділо молодим чоловіком. Він вирішує їхати до Москви. Однак не за прокурорськими великими погонами. За... наукою.

Тут доведеться зробити невеликий відступ, хоча й він яскраво характеризуватиме героя нарису. Георгія Миколайовича Колбаю мені хочеться показати дещо в незвичній як для судді іпостасі. Бо він надто оригінальна людина хоча б тому, що в ньому поєдналися юрист, учений та полум'яний публіцист.

Цікаво, що й досі сповнений енергії та життєвої сили Георгій Миколайович не може достеменно сказати, яка пристрасть взяла гору. Ними він просто переймався в різні часи в різних пропорціях. Однак ніколи, ні за яких обставин не полишав жодної.

Довіра народу до суду — це довіра народу до влади. Коли остання не хоче цього розуміти й починає рубати сук, на якому сидить, тоді наслідки надто плачевні. Те, що реформатори воліють не звертати увагу на такий умовний стрижень перетворень, як «інтелектуалізація» професії судді, вже дається взнаки. Статистика невтішна: сьогодні третина суддів, які претендують на посади суддів найвищої ланки, не витримують не те що іспитів — критики. Рівень низький.

Це не моя думка, хоч я під нею підписуюсь безоглядно. Це — частина наукової роботи Георгія Миколайовича Колбаї. У лапки я не взяв її свідомо, аби показати, який у нього прекрасний стиль викладу. Воістину критичний і публіцистичний. Наукова робота написана 2004 року і називається «Про наукове забезпечення судової реформи». Просто і зрозуміло.

Юрист, публіцист. А науковець? У згаданій роботі Георгій Миколайович тодішню ситуації приставляє до судової реформи 1864 року, яка здійснювалася за царя Олександра II. Її, до речі, він дуже розхвалює. Чому? Тому, зокрема, що до складу вищих судових органів стали залучати наукових світил у галузі права, людей знаменитих у юриспруденції. Вони почали задавати тон. Який це був тон? Поява плеяди блискучих суддів, імена яких стали відомими суспільству нарівні з композиторами, співаками, акторами, художниками. Це інтелектуальний запас суспільства.

Натяк зрозумілий? Оригінальний? До речі, автор наукової роботи недвозначно підкреслює, що в російській історіографії судова реформа 1864 року вважається найбільшим перетворенням на шляху модернізації Російської імперії. А ще реформа, це вже з другого боку, забезпечила гласність, змагальність та відсутність станової залежності в судочинстві.

Але щоб писати такі блискучі наукові роботи, помічнику прокурора міста Сухумі потрібно було далі вчитися. Отож він подався до Москви. Щоб вступити до аспірантури Інституту держави і права Академії наук СРСР. Успішно закінчує її, невдовзі захищає дисертацію і здобуває наукове звання кандидат юридичних наук. Працювати в інституті науковим співробітником не залишається, хоча все подальше життя творчо дружить з ним.

Вороги Георгія Колбаї (о, вони його не забувають і нині, хоч вік чоловіка вже поважний!) казали, що він не за наукою до Росії подався, а... втік. Це не відповідає дійсності. Й ось чому.

Так, помічник прокурора 1967 року взяв участь у масових виступах в Сухумі. Не вдаватимусь в подробиці, що це були за виступи. Скажу так: усе, що відбувалося, відбувається і відбуватиметься в Абхазії, так чи інакше пов'язане з боротьбою за, скажемо м'яко, відмежування від настирливої грузинської політики щодо географічно маленької республіки. Колбаю автоматично і назавжди за цю участь занесли в списки «абхазьких націоналістів». До речі, сам він ніколи і не приховував, що є саме ним, націоналістом.

Про те, що він і не збирався нікуди втікати, свідчить його повернення після закінчення аспірантури саме до Сухумі. Був 1971 рік. Радянська влада щосили боролася з останніми проявами народного підприємництва, обзиваючи його всілякими поганими словами. Першим у цьому ряду стояло «спекуляція». Відповідно, люди, що займалися підприємством, обзивалися «спекулянтами». І про це я ще напишу. Колбаї після повернення пропонують дуже актуальну в сенсі боротьби зі спекуляцією та іншими ганебними явищами посаду — начальника відділу боротьби з економічними злочинами. Однак він відмовляється, посилаючись на те, що «так, він юрист, але дещо іншого профілю». За «легко-важне» ставлення до довіри керівництва рік ходить без роботи, доки його не забирає до себе рідна прокуратура. Причём, з підвищенням. Георгій Миколайович стає заступником прокурора міста Сухумі. Місцеве КДБ робить спробу дискредитувати сміливого й чесного прокурора, однак змушене стишити свої наміри і навіть вибачитись за спробу наклепу.

Далі були в Георгія Миколайовича інші посади. Були конфлікти з різними чинами. І причини конфліктів не носили меркантильного характеру. Тобто, він не був замішаний ні в яких посадово-грошово-речових перипетіях. Ніде й ніколи. Конфлікти, пов'язані з його ім'ям, набували винятково ідеологічного відтінку. Іншими словами, Колбая скрізь, де тільки міг, обстоював права й інтереси абхазького народу. І коли його запросили на партійну робо-

ту, це стало особливо помітним. Йому кажуть, що, мовляв, ти пригнись, промовчи, поступись, а він — своє бачить. Мій народ — моє життя.

Ідеологи великої грузинської ідеї тоді вирішили щодо непоступливого абхазця діяти як не києм, то палицею. Георгій Миколайович на початку 80-х працював головним державним арбітром Держарбітражу при Раді міністрів Абхазії. Йому запропонували перебраться до Верховного Суду Грузинської РСР — на посаду заступника. Так би мовити, пригріти. Тут «бунтівник» справді трохи заспокоївся, однак це зовсім не означає, що змінив своє ставлення до «абхазького питання». А його можна було відстоювати будь-де і будь-як. Що Колбая успішно й робив.

І тут його кар'єра включає форсаж і йде на крутий злет. Георгія Миколайовича запрошують прибути до Москви, аби разом з іншими спробувати бути обраним до складу Верховного Суду СРСР. Кажу про це певною бюрократичною мовою тому, що тоді — а йшов уже 1989 рік — пройти чистилище крикливої та злої Верховної Ради СРСР було ой як важко!

Цей іспит він пройшов легко. Бо вже зажив у цілому Союзі слави «абхазького націоналіста». А націоналістів усілякого штибу новий демократичний орган радо полюбляв і всіляко заохочував.

Разом із Колбаєм тоді до Верховного Суду СРСР був обраний син іншого народу — українського. Ним був Віктор Іванович Кононенко, котрий до обрання працював суддею Верховного Суду УРСР. Скажу з гіркотою, що коли абхазького сина мати-батьківщина приймала й обіймала завжди, то українського після розвалу Союзу ненька зустріла підозріло, не хотіла поновлювати (за існуючим законом!) на попередній роботі, якось туго взагалі приймала його знання та досвід. Ображалася, що він, бачиш, продався москалям. Хоча яким москалям, коли він честю та вірою служив великій Батьківщині — СРСР.

Та бог з ними, нашими перевертнями, яким зацькувати людину — раз плюнути. Краще попросимо Віктора Івановича Кононенка розповісти про свого друга щось цікавеньке. І, звісно, таке, що лише б ілюструвало його як носія та поборника «абхазької ідеї».

— Знаю, що Георгій Миколайович був і залишається дуже активним учасником абхазького земляцтва в Москві. Мені відомо, що він кілька разів виїздив до Абхазії під час чергового абхазько-грузинського конфлікту 1992 року. Як ми казали, за сумою зробленого та ініційованого Колбаєм можна вправі називати найактивнішим абхазцем кінця ХХ століття.

Але він продовжує таким бути і в новому столітті. Якщо перерахувати його вояжі до рідної землі, зроблене щось для свого народу, то не знаю, скільки місця потрібно буде для описування всього цього. Добре

знаю Георгія Миколайовича, тому скажу, що ця довіра людей, те, що його називають «наш Ленін» дуже окриляє. Бути корисним для свого народу — це в нього в крові. У генах. Це той випадок, коли високі слова стосовно діянь людини стають простими і звичними.

— **Вікторе Івановичу, чи могли б Ви охарактеризувати пана Колбаю як суддю? Зрозуміло, що він спеціалізувався на слідчій, прокурорській роботі. Але перейшов до суду, обіймав такі високі посади...**

— Це у випадку з Колбаєю дуже складне запитання. Але спробую пояснити просто. Так склалося, що все моє життя було присвячене одній справі — судовій роботі, чистій суддівській практиці. Георгій Миколайович паралельно займався політичними, навколо політичними або соціальними питаннями, що межували знову ж таки з політикою. Він глибоко вивчав історію Абхазії та народів Кавказу в цілому. А ще — на додачу — намагався не забувати суто наукових інтересів, які в нього також різнопланові. Сьогодні він написав щось на тему судових реформ, завтра його вже бентежать міжнародні стосунки.

Ось Ви кажете, що Колбая обіймав високі адміністративні посади в судово-правовій системі. Правильно. Але це свідчить більше про організаторські здібності та нахили цієї людини. Кипуча енергія Колбаї приносила найвищий коефіцієнт корисної дії саме в цьому. Недарма ж, коли розвалився СРСР і було ліквідовано Верховний Суд СРСР, Георгій Миколайович не пішов працювати суддею Верховного Суду РФ, куди його запрошували. Точніше, нас обох там хотіли бачити. Але він пішов у науку, потім у радники Державної Думи. Підозрюю, що це більше, ніж суддівська робота, давало йому можливість займатися політикою та науковою аналітикою.

— **І все ж чим запам'ятався Георгій Колбая під час роботи у Верховному Суді СРСР? Якими справами?**

— Знаєте, що вирінає в пам'яті одразу ж після Вашого запитання? Пленум Верховного Суду СРСР із питань спекуляції. Його готував та був на ньому головним доповідачем Колбая. А мені довелося всіляко його підтримувати, бо спекуляція як радше не явище, а стаття кримінального кодексу допекла нас однаково.

Гадаю, його обрали доповідачем не випадково. Народи Кавказу, аби вижити, змушені були реалізувати те, що вони виростили. На щастя, це збіглося з наявністю в СРСР дефіцитів щодо цитрусових та деяких інших продуктів рослинництва й садівництва. Георгій Миколайович давно вже дивився косо на драконівське радянське законодавство в цьому питанні. Як так — людина виростила щось на своєму обійсті, понесла це на базар, щоб продати,

а на виручені гроші купити необхідне. А її за руку — і до суду. Або таке. Поїхала людина за кордон, купила певні товари і здала їх у комісійний магазин за встановленими там цінами. А її дії підводять під відповідну статтю: спекуляція. Вибачте, але спекулянт, тобто накручувачем ціни є сама держава, оскільки комісійні магазини належали їй.

Одне слово, ми з Георгієм Миколайовичем революції не зробили, але масив цих драконівських обмежень істотно підточили. Такі скоєні дії були визнані як такі, що не містять проявів спекуляції.

Чи всі головні моменти вдалося порушити в короткому нарисі про Георгія Миколайовича Колбаю? Ніби так. Хоча стривайте. Вище я казав, що ще раз торкнуся теми його ворогів. Прізвись, звісно, не називатиму, але наявність осіб, які б бажали Колбаї не здоров'я та благополуччя, а навпаки, доведу.

Річ у тім, що 2013 року з-під пера Георгія Миколайовича Колбаї вийшла досить унікальна й пізнавальна книжка з незвичною як для аналітики назвою «Сочинська олімпіада в глобальній політиці». Розуміючи, що поворот теми досить карколомний, автор зробив ось що. Коли вийшли сигнальні примірники, він попросив надрукувати їх кількості. Потім поширив книжку серед депутатів Державної Думи РФ. І лише після цієї апробації додрукував тираж.

Отака вийшла презентація. На державному рівні. Компліментів Георгію Миколайовичу наговорили багато. Мовляв, глибока аналітика, замішана на історії стосунків кавказьких народів. Дуже тверезий і сучасний погляд на те, як можна вийти з безконечних конфліктів у цій постійно гарячій точці на планеті. Хтось казав, що Колбая став піонером у новому жанрі — історичної аналітики.

Критики було мало. Однак пізніше стало зрозумілим, чому саме. Бо особи, не згодні з поглядами Колбаї, не знайшли в собі сміливості посперечатися очі в очі. Вони почали закидати автора анонімними дзвінками. І не виступали опонентами з деяких питань, а примітивно погрожували і обзивали.

Утім, Георгію Миколайовичу Колбаї до цього не звикати. Все в житті людини змінюється, надто вона сама. Одне за собою він вважає постійним: негласне звання «абхазький націоналіст». А ще він нічого не має проти почесної місії бути «нашим Ленініном».

Чирва А. М.

ТРУБКА ШЕРЛОКА ХОЛМСА

Калиниченко Володимир Іванович (нар. 1947 р.) – адвокат, колишній слідчий з особливо важливих справ при Генеральній прокуратурі СРСР. Харківський юридичний інститут закінчив 1971 року, тоді ж був розподілений до прокуратури Запорізької області. 1979 року переведений до Генеральної прокуратури СРСР, де працював до відставки у зв'язку з ліквідацією загальносоюзної правоохоронної структури. Займався справами магазину «Океан», Д. Кунаєва, П. Машерова, вбитого міліціонерами майора КДБ Афанасьєва. Особливої слави зажив після активної участі в розслідуваннях так званої «узбецької справи».

Так усе-таки, можна на цій грішній землі прожити чесно і гідно чи ні? Володимира Івановича Калиниченка — людину як для слідчого надто делікатну та помірковану — я про це не запитував. Але про нього кажуть, що він — поодинокий приклад саме такого підходу до свого життя. Чесного й відвертого.

Та що там кажуть. Беруть із нього приклад. Хай на когось від цього виразу дихнуло лукаво-крикливою радянщиною, та це істинна правда. Пам'ятаєте гостросюжетний і розумний фільм «Убивство на «Жданівській»? Образ слідчого Гліба Ярина, котрий потрапляє між жовен конфліктуючих КДБ та МВС СРСР, повністю списаний із Володимира Івановича. Більше того, режисер фільму Суламбек Мамілов узяв за основу книжку з такою ж назвою, автором якої є колишній слідчий з особливо важливих справ Генеральної прокуратури СРСР В. І. Калиниченко. А понад усе ще й те важливо, що все пекло розслідування пройшов сам українець, котрому

було доручено розслідувати справу вбивства міліціонерами майора КДБ.

І все ж навіть цього виявляється замало. 2015 року російські кіномитці створюють захопливий серіал «Непідкупний». Для образу слідчого Юрія Градова режисери взяли прототипом Володимира Калиниченка. Справу, у яку втягується Градов і яка стосується виробництва та реалізації рибної ікри, дуже нагадує резонансну справу радянської пори магазину «Океан». За дивним збігом обставин допомагав вести цю справу «важняк» Калиниченко.

Однак так можна зовсім затонути в темі кіно та белетристики. Хоча ми ще до неї повернемося, нас має цікавити життя та діяльність Володимира Івановича Калиниченка більше, ніж його кінодвійників.

Чи можна прожити на цій грішній землі чесно та праведно — про це я напряду мого героя не запитував. Однак цієї теми ми торкнулися. І я повністю переконався в тому, у чому переконатися сучасній

людині дуже важко. А саме, що можна, виявляється, по життю й чорту душу не продати, й обов'язки виконувати, і бути шанованим навіть якщо ти, не проти ночі сказати, представник правоохоронної системи.

«Як я вижив у цій круговерті подій та зіткнень? — Володимир Іванович серйозний навіть тоді, коли посміхається. — Мабуть, тому, що менше всього думав, як мені вижити. Отримав завдання — пішов виконувати. Закінчив — доповів — пішов виконувати інше доручення. Отак і вижив...»

Звісно, відповідь легендарного «слідака» лише додала азарту. Ну, як це так — підставляти голову під небезпеку і не думати про життя? Мабуть же, думав він, остудивши голову після чергової катавасії, що його самого тримає у професії? Чому його поважають і товариші, і начальники? Чому довіряють дедалі складніші й відповідальніші завдання?

«Знаєте, не так важливо, ким ти є за фахом — слідчим чи прибиральником у громадському туалеті. Все і всі мають бачити і розуміти: ти виконуєш свою роботу. Вона твоя і за дорученням, і за можливістю заробити шматок хліба. Але тільки ти один поставлений у жорсткі умови виконати цю роботу якомога краще. Коли це зробив достойно, тоді тобі сам диявол товаришем буде.

Я в цьому неодноразово переконувався. Ось ти вліз у чергове лігво найвідвертіших злочинців — тут і перевіряється, наскільки гарно ти виконуєш свою роботу. Звісно, я не казав нікому щось на зразок «хлопці, кожному своє — вам махлювати, а мені розслідувати, тому давайте якось поважати одне одного». Але моя поведінка завжди була націлена на таку позицію. Я — державна людина, що за обов'язком має розкрити злочин. А ти, злочинець, порушив закон. Отак я думав, при цьому ніяк не міг думати про щось інше. Надто про вигоду. Як тільки твоя думка легенько так повернула в бік запитання, а що я від цього матиму, так ти і пропав...»

Що можна додати до цих відвертих слів колишнього слідчого? Хіба що думку про нього якщо не колег, то представників судово-правової системи?

Не менш легендарний суддя радянської пори Віктор Іванович Кононенко, котрий знає Володимира Івановича Калиниченка, спілкувався з ним, слідкував, можливості наскільки було можливо, за його діяльністю, особливо стосовно «бавовняної» справи, каже так:

«Слідчий Калиниченко був і залишається в моїй — та й не тільки — уяві як юрист, слідчий, який керується винятково принципами законності та справедливості. З одного боку, такі не допускають усіляких «творчих» домислів, поважають людину в будь-кому, а, з другого боку, не б'ють себе в груди і не кричать, що закон — мій щит. Вони розуміють, що докази ма-

ють бути за будь-яких обставин. Переконливі й безперечні. Немає їх — випускай людину на волю. Доведено вину — передавай справу до суду.

Як суддя скажу, що такі слідчі були і в моїй практиці. Як з ними легко працювалося! Як казав хтось із колег, судді легко, бо слідчому було важко».

Щодо цього «важко». Важко справжньому слідчому було не лише під час добування доказів, які знаходиться ніяк не хотіли. Важко було тоді, коли до нього доходили «відголоски» зробленого. Періодично траплялося, як у казці про трьохголоваго змія. Відтяв благородний богатир ті вогнедишні голови, а на їхньому місці — три нових, ще вогнетніших.

Так і в практиці слідчого Володимира Калиниченка. Після завершеної дуже серйозними покараннями справи «Океану» вигулькнули сочинсько-краснодарська та узбецька, після гучного скандалу в системі мінавтотрансу Казахстану впливли мільярди зниклих грошей «рідної» партії. Але ця інформація лише ятрила його світлу душу. Але не приковувала до стільця, коли слід було вставати і йти далі.

Преса писала про слідчих з особливо важливих справ, що вони справжні професіонали. І в це поняття вкладалося зрозуміло що. Надто що професіонали не розмінюються на речі, які шкодять професії. Їх цінували за те, що цих людей просто неможливо було змусити прийняти рішення, в істинності якого вони сумнівались.

Володимир Іванович каже, що має одразу два кредо. Перше: закон — свята корова. Друге: твій сумнів завжди на користь підозрюваного. Власне, це і кредом не назвеш, бо все значно прозаїчніше. Калиниченко жив і працював за такими принципами. Тому, мабуть, і поширився розголос, що це — майстер із розв'язання найскладніших головоломок. А ще — людина, яка зовсім не сприймає лестоштів. Він і не приховує, що в певні напружені моменти дуже впливові люди пропонували йому «зіграти в преферанс» (тобто взяти завуальованого хабара), однак слідчий завжди відчував, що запахло смаженим, і швидко виходив із делікатних ситуацій.

Не раз довелося чути, що коли б не «бавовняна» справа, то такої гучної слави слідчий з особливо важливих справ Генеральної прокуратури СРСР Володимир Калиниченко не зажив би. Може, й так. Хоча до Узбекистану були в його теках дуже резонансні справи, професіонали цього штибу, як правило, люди не публічні. Не люблять висовуватися, щоб про них говорили на кожному розі.

Правда й те, що саме узбецька справа про хабарі та приписки в найвищому ешелоні влади цієї республіки висвітила кількох героїв із числа правоохоронних органів та судово-правової систем. Про Тельмана Гдіяна

та Миколу Іванова говорити зайве, про цих слідчих сказано вже більше, ніж вони того заслуговують. Але їх знаними зробила саме «бавовняна» справа, як ми умовно називаємо все, що коїлося з Узбекистаном наприкінці 80-х років минулого століття. У цих двох слава з не зовсім завидним шлейфом. А ось у Володимира Калиниченка вона чиста й благородна. Не дарма його й нині, коли вже відтоді минуло добрих тридцять років, запрошують на круглі столи, на теледебати з питань права, на передачі, що зачіпають історичні ракурси.

Та й позиція Володимира Івановича щодо тих уже далеких подій своя, ніким не нав'язана, ніким не пригладжена. Він каже так, як воно є. У «бавовняній» справі чорт ногу зламає. Намішано всього. Ті, кого засудили, у героях ходять. Хто намагався зберегти честь і достоїнство СРСР, той «жалюгідний совок». Навіть серед істориків є ціла плеяда лжепророків. Вони не хочуть бачити фактів, повністю ігнорують судові рішення, що приймалися у справах про розкрадання державних коштів. Вони кажуть так, як їх «навчили» замовники на їхню «точку зору». А радянський закон? Так це ж було щось драконівське та невмолиме! Твердолобість таких непробивна і безпросвітна. Бо оплачена.

Але послухаємо Володимира Івановича Калиниченка. У нього все так, як у гарній аптеці чи на складі запчастин.

«Проблеми, пов'язані з розкраданням та хабарництвом в Узбекистані, виникли ще в середині 70-х років, коли про бавовник і мови не було. Перша кримінальна справа стосовно хабарництва високопоставлених посадових осіб — про неї мало хто знає! — порушена ще 1975 року. По ній суд притягнув до кримінальної відповідальності Голову Президії Верховної Ради республіки та Голову Верховного Суду Узбекистану.

— Чи змінилося Ваше, Володимире Івановичу, ставлення до, будемо для скорочення називати все ж, «бавовняної» справи? Багато чого нині перефарбувалося, набрало інших відтінків?

— Ні, моє ставлення не змінилося. Єдине, проти чого я виступав і нині виступаю, що в одну купу змішують дві категорії справ. Ось кажуть, що «бавовняна» справа почалася з арешту 1983 року начальника відділу БХСС Бухарського облвиконкому Ахата Музаффарова. Проти нього була порушена кримінальна справа, а суд визначив йому виняткову міру покарання — смертну кару.

Таке справді сталося. Але це був початок, скоріше за все, якоїсь умовної партійно-міліцейської справи. Тельман Гдлян та Микола Іванов керували розслідуванням справ саме цієї категорії. Значну частину справ про розкрадання та хабарництво взяли на себе слідчі прокуратури та МВС Узбеки-

стану. Безперечно, величезні масштаби цих зловживань були наявними в республіці. І не без вини вищого партійного керівництва в Москві.

Перша узбецька проблема розпочалася з ініціативи самого першого секретаря ЦК Компартії Узбекистану Шарафа Рашидовича Рашидова в 1975 році. Боротьба кланів набирала силу, а оточення Рашидова відчуло, що втрачає позиції. Тому перший секретар і зніціював перші справи, гадки не маючи, у що це переросте. Зокрема, справи були порушені проти Голови Президії Верховної Ради УзССР Карімова, голови Верховного Суду республіки Пулатходжаєва та добре знаної в Союзі голови Ради національностей Верховної Ради СРСР Насретдінової. Наприкінці 70-х років цілу низку кримінальних справ порушено з ініціативи КДБ СРСР.

А вже на початку 80-х почалося розслідування «бухарської» справи, що супроводжувалося арештом голови Бухарської облспоживспілки Кудратова та начальника відділу БХСС Музаффарова. Саме для розслідування цієї справи в Бухару «кинули» Гдlyна. Так і почалася «міліцейсько-партійна» справа Узбекистану.

«Бавовняна» справа почала розкручуватися з 1984 року, коли УКДБ в місті Москва та Московській області виявили зловживання на підприємствах із переробки бавовни. Тож Гдлян та Іванов до неї не мали жодного стосунку.

— Щодо цих двох «всевладних» слідчих з важливих справ Генеральної прокуратури СРСР, як відомо, була порушена справа про порушення ними законності при проведенні слідчих дій. Чимало спекуляцій було навколо як цієї справи, так і самої діяльності Гдlyна й Іванова. Ви, за принципом професійної солідарності, станете на бік колег?

— Ні. Міркуватиму за принципом законності та справжнього стану речей. Річ у тім, що Гдлян та Іванов потрапили між молот та ковадло. Що маю на увазі? По суті вони були праві, бо зловживання в Узбекистані набрали загрозливих масштабів. Щодо перекидання містків на Кремль, то, гадаю, усім було зрозуміло: коли партійна верхівка республіки, м'яко кажучи, розслабилася, то про це не могли не знати центральні органи влади. При їх всепроникності цього не знати — вибачте!

Це молот. А ковадло полягає в тому, що Гдлян, користуючись особливими повноваженнями, вирішив, що для нього закон не існує. Найбільшою помилкою цього слідчого було те, що він захопився отриманням зізнань із боку підозрюваних та звинувачуваних будь-якими способами, особливо не переймаючись ретельним розслідуванням зізнань та обставин. Захопився він також нестримним бажанням вилучити побільше накрадених грошей та коштовностей. При цьому облік вівся абияк. Чим

більше вилучалося, тим менше порядку в цьому було. Слідчих цікавив у всьому вал, показники, а про якість роботи вони забули.

Звинувачували тисячі людей, але притягнути до відповідальності всіх було неможливо. За тогочасного ажіотажу та «свободи преси» справді почалися масові притягнення до кримінальної відповідальності переважно осіб узбецької національності, що ще й до сьогодні викликає різке неприйняття офіційного Узбекистану. Ось звідси й масова реабілітація всіх раніше засуджених.

— Але ж погодьтеся, Володимире Івановичу, що Узбекистан давав серйозний привід для переслідувань. Чи тоді всі республіки можна було «піддати перевіркам»?

— Піддати перевіркам можна було, певні тенденції того, що було характерним для Узбекистану, спостерігалися скрізь. Але якщо керівництво СРСР «для прикладу» взяло саме цю республіку, то не з доброго дива. Однак мова про інше. В Узбекистані найбільше, а десь не так помітно спрацьовували не право та закон, а певні політичні прагнення, які, ясна річ, правдою навіть здалеку не були. Гдлян, безумовно, рвався до влади, у якийсь момент він перестав бути слідчим і став політиком. Але це він робив із внутрішнім переконанням у повній своїй правоті.

Із його подачі з'явився термін «кремлівська справа». Але сам Кремль зробив усе можливе й неможливе, щоб узяти це поняття якщо не під сумнів, то на кпини. Проте в ЦК КРПС і Раді Міністрів СРСР деякі дуже високопоставлені особи були замішані у хабарництві та прикриванні злочинів.

Розслідуючи цю справу, Володимир Калиниченко не міг не бачити її масштаби. Він як уже досить досвідчений слідчий прекрасно розумів, що притягнути всіх до кримінальної відповідальності ніяк неможливо. Тому зосередився на зусиллях розібратися в причинах, які й привели до скоєння особливо тяжких злочинів. Також потрібно було посприяти, щоб виявлені недоліки почали усувати на найвищому державному рівні. Це не знімало відповідальності з тих, хто скоїв злочини і мав сісти на лаву підсудних.

Володимир Іванович добре пам'ятав ту задачу, яка була поставлена перед слідством із самого початку: виявити механізми приписок бавовни, визначити реальні суми хабарів, які сягали вже кількості тисяч рублів. Потрібно було з'ясувати, як гроші розкрадалися, виокремити схеми приписувань, розкрадань та хабарництва. Усе це стисалося завданням над завданнями: завершити слідство в якомога коротші терміни.

Тож було виявлено, що щорічні приписування бавовни складала не менше мільйона тонн. Тобто в кращі, урожайні роки, за сприятливих погодних

умов, із використанням сучасних технологій у республіці могли зібрати не більше п'яти мільйонів тонн бавовни. Як кажуть, земля не могла дати більше. Але у звітності стояла обіцяна Брежнєву цифра «шість».

«Узбецька справа» стала унікальною. І не лише для СРСР. Ніде не було більших масштабів втягнених у корупційні схеми людей. За переконанням Володимира Калиниченка, тактика слідства в цьому випадку полягала в тому, що потрібно було взяти кілька епізодів, але настільки показових, настільки вивірених, настільки досліджених, щоб жоден комар ніякого носа не підточив. Сотні хабарів, десятки схем розкрадання коштів, заплутані варіанти бухгалтерських звітів. Тому потрібні були, як казав Калиниченко, прецедентні епізоди.

Таким чином можна було помітити певні загальні проблеми, а потім шукати з них вихід — політичний, економічний, соціальний, та який завгодно. Однак це, як відомо, поза компетенцією слідчих. Вони зробили все можливе, щоб партійний апарат побачив загальні проблеми. Побачив? Якщо навіть і так, то висновків ніяких не зробив. Чи не встиг зробити в умовах політичної стагнації.

...Нині Володимир Іванович Калиниченко залишається досить активним. Він весь у праці. У перервах між адвокатськими справами пише книжки, консультує кіно- та телережисерів. Так, зовсім сивий, але «то вже давно». Любить цитувати хвацький вислів Андре Моруа: «Старіти — всього-на-всього дурна звичка, на яку у зайнятих людей не вистачає часу».

Однак крилаті вислови хай для урочистих зборів залишаються. Є ще одне дуже незвичне пояснення такої працездатності чоловіка. От тільки як його точніше передати... О! Ви знаєте, чому Шерлок Холмс завжди димить своєю трубкою? Тому, що трубка відбирає не лише всілякі погані, а й взагалі зайві думки, яких у бідній голові знаменитості стільки, що голова ось-ось може лопнути. Тобто трубка — це як димовідвід для тисячі версій та сюжетів, що накопичуються в одній голові й загрожують психічному станові.

Тепер ви зрозуміли, чому Володимир Іванович Калиниченко пише книжки («Справа про 140 мільярдів, або 7060 днів із життя слідчого»; «Адвокатські історії очима колишнього слідчого»), допомагає зі сценаріями, виступає адвокатом у справах. Тому що інакше спогади, прокручування епізодів та випадків, справи минулих років, фігурально кажучи, розчавлять його. Тому — день за днем розписаний буквально по хвилинах. І коли є можливість повісити на плече фотоапарат, яким захоплюється вже давно, — тоді він найщасливіша людина у світі.

Чирва А. М.

ДІЯЛЬНІСТЬ

Хорошою традицією Асоціації випускників Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого стало підбиття підсумків натхненної та плідної роботи нашої організації на благо alma-mater. Університет, будучи флагманом юридичної освіти в Україні, дає потужну базу знань для майбутніх правників, а також багато можливостей для самореалізації та всебічного розвитку молоді. Діяльність Асоціації — це невід’ємна та важлива складова навчально-виховного процесу, організації дозвілля та розкриття різнопланових умінь та талантів наших студентів і перший семестр роботи — яскраве тому підтвердження.

Сприяння стажуванню та подальшому працевлаштуванню студентів — одне із пріоритетних завдань організації. Саме з цією метою, за підтримки Асоціації випускників було проведено зустріч із представниками міжнародної юридичної компанії «Eterna Law», на якій учасники могли дізнатись тонкощі правильного написання мотиваційного листа та успішного проходження співбесіди. Результати заходу важко переоцінити — 6 вересня за нашої участі було підписано меморандум про співпрацю: одне із положень якого передбачало можливість студентів старших курсів НЮУ імені Ярослава Мудрого взяти участь у конкурсі на отримання стипендії та стажування, організованого «Eterna Law».

Саме з цією ж метою 19 жовтня було підписано трьохсторонній меморандум між адвокатським об'єднанням «Юскутум», ГО «Асоціація випускників Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого» та Університетом, завдяки якому наші студенти отримують можливість проходження стажування та майбутнього працевлаштування у наших партнерів.

«Майбутній юрист повинен не тільки сумлінно опанувати різні галузі права, але й дбати

про своє здоров'я та фізичну культуру» — не словами, а на практиці довели наші студенти, взявши участь у Велозаїзді НЮУ 2016, організованому за підтримки Ліги студентів Асоціації випускників НЮУ 11 вересня. Оскільки захід отримав популярність у студентів, його провели і вдруге, 25 вересня: ми довели, що заняття спортом — це чудова альтернатива стандартним, проте не таким корисним видам відпочинку, яким сьогодні, на жаль, віддає перевагу молодь.

Сприянням науковим пошукам студентства уже не перший рік служить організована нашими зусиллями 15 жовтня ІХ Всеукраїнська науково-практична конференція «Теорія та практика сучасної юриспруденції»: участь у ній активно беруть як студенти, так і викладачі нашого вузу.

Останні курси навчання в Університеті — це важливий етап у житті кожного студента: від правильно обраного факультету залежить і подальший кар'єрний шлях. Університет бере курс на освіту за кордоном: ми успішно співпрацюємо з університетом імені М. Ромеріса у Литві у рамках магістерської програми «Між-

народне право». З метою ознайомлення студентів з особливостями навчання за кордоном за нашої підтримки 11 жовтня була організована зустріч із керівником програми І. А. Шумило та студентом М. Фесюном — членом Асоціації, який успішно навчається у Литві. Ще одним підтвердженням плідної роботи Асоціації у сфері встановлення міжнародних зв'язків Університету стала угода про співпрацю із Міжнародним центром мови та культури (CILEC), м. Сент-Етьєн, Франція. Укладена у червні, вона стала своєрідним ключем для успішного вивчення та удосконалення знань

французької мови нашими студентами, досягнення єдності між україномовною та франкомовною спільнотами, обміну культурною спадщиною та традиціями між Україною та Францією. Завдяки нашій активній співпраці двоє студентів Університету цього року, у липні, отримали можливість побачити Францію на власні очі — відвідати безліч видатних місць, які приваблюють туристів з усього світу та суттєво підвищити рівень володіння французькою мовою, а за результатами стажування одержати сертифікат, який підтверджує рівень їхніх мовних умінь.

Ораторське мистецтво відіграє далеко не останню роль у професії юриста: про це відомо всім та кожному, проте самих тільки практичних занять з відповідної дисципліни у вузі — недостатньо. Саме тому, на допомогу студентам, які бажають навчитись доносити свою позицію до інших чітко та грамотно, 20 жовтня за нашого сприяння

було проведено тренінг «Ораторське мистецтво у професійній діяльності юриста», лектором на якому виступив Давид Купцов — юрист-практик, випускник Університету.

29 жовтня за підтримки Ліги студентів було проведено черговий турнір з пейнтболу: захоплююча та динамічна гра — не просто чудова можливість для студентів весело та активно проводити дозвілля, а й хороший спосіб культивування командного духу, злагодженої роботи та вміння ставити цілі і досягати їх.

Без перебільшення наймасштабнішою подією у житті Університету цієї осені стало проведення Дня відкритих дверей за безпосередньої підтримки та активної участі Асоціації випускників та Ліги студентів Асоціації. Цього року у стінах вузу зібрались абітурієнти — молодь, яка вирішила присвятити життя юриспруденції та зробити це у найкращому юридичному ВНЗ. Учасники заходу мали можливість ознайомитись із особли-

востями навчання на кожному із факультетів, науковою та матеріально-технічною базою вна, роботою різних секцій, покликаних сприяти розкриттю студентських талантів, а у неформальному спілкуванні з нашими студентами пересвідчитись, що кращого місця для здобуття юридичної освіти в Україні не знайти. За нашої підтримки було організовано онлайн-конкурс на найкраще фото із Дня відкритих дверей, переможці якого отримали цінні призи.

Важливу роль у формуванні світогляду студентів, їх всебічному розвитку та розкритті ораторських вмінь відіграє організований Лігою студентів Дебатний клуб, на засіданнях якого обговорюються важливі проблеми суспільно-політичної та юридичної тематики. 11 листопада відбулась перша зустріч, на якій обговорювалась проблема смертної кари, а 30 листопада учасники клубу ділились думками щодо запровадження платного медичного обслуговування.

Не можна не згадати про організований за активної участі Асоціації Малий університет, слухачі якого — майбутні абітурієнти — роблять перший крок у навчання у нашій альма-матер.

Діяльність Асоціації відповідає реаліям часу: 21 століття ознаменувалось активним впровадженням соціальних мереж у наше життя. За допомогою останніх ми інформуємо громадськість, а найголовніше молодь, яка є активним учасником різних соціальних мереж, про нашу роботу, здійснюємо культурно-просвіт-

ницьку функцію шляхом розміщення цікавої та актуальної правової інформації, сприяємо єдності студентів та випускників шляхом запровадження спільних цікавих заходів. Спільноти Ліги студентів Асоціації випускників та «Я хочу стати юристом» — сучасний інструмент та запорука нашої успішної роботи.

Віримо, що новий, 2017 рік буде не менш багатим на творчі та наукові здобутки Асоціації та її членів!

Матеріал підготувала: Гурська Софія

ЗДВИЖЕННЯ

Воздвиження Чесного Хреста Господнього —
Велике свято Піднесення Хреста Животворящого, Життєдайного.
Особливо урочистий обряд його почитання,
Та прославлення.
Має один день передпраздництва
Та сім днів попраздництва

Земля «движеться» (прямує) все ближче до зими,
Настають холодні дні.
До вирію відлітають птахи,
Де ніколи не буває зими
І живуть там тільки вони.

Якщо птахи дружно у вирій відлітають,
Сувору зиму люди дожидають,
А якщо гуси високо летять,
Тривалої осені треба чекать.

Безліч павутиння (стелиться повсюдно) — до тепла,
Не густо — буде осінь суха.
Добре щавель вродив,
Теплу зиму породив.

В цей день не тільки птахи летять,
Але за народним уявленням й змії повзуть.
Тому до лісу не можна (небезпечно) ходити,
Треба дома сидіти.

Вірш В. П. Тухого

Видавництво «Право» Національної академії правових наук України та Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого пропонує до Вашої уваги перший том – «Історія держави і права України», нового двадцятитомного видання «Великої української юридичної енциклопедії».

Енциклопедія підготовлена академіками та членами-кореспондентами Національної академії правових наук України, науковими співробітниками її установ, ученими Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України, провідними науковцями Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого та інших наукових юридичних установ, юридичних університетів і факультетів України.

Видання є систематизованим зводом знань про суспільний, державний лад, джерела й основні інститути права, що характеризують багатовікову історію українського державотворення.

Матеріали Енциклопедії підготовлені з урахуванням сучасних підходів до розуміння правових явищ і процесів у контексті новітніх досягнень методології юридичної науки, поваги до правових демократичних цінностей, євроінтеграційних прагнень України.

Ціна першого тому – 390 грн, подарункового видання – 500 грн.
Придбати можна у видавництві «Право» ((057) 716 45 63, (050) 409 08 69, (057) 716 45 53; sales-pravo-izdat.com.ua, www.pravo-izdat.com.ua),
безпосередньо у Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого та на сайті Асоціації випускників – www.alumni.nlu.edu.ua.